

Gitarren i Sverige till 1800-talets mitt

Av Kenneth Sparr

Lutan var känd i Sverige redan i början av 1400-talet och vi kan finna många spår av den under de följande århundradena. Förhållandet är inte detsamma beträffande gitarren: Den var ett ganska okänt instrument ända till 1800-talets början. Vi kan dock finna några antydningar om att gitarren eller gitarliknande instrument verkligen har använts under tidigare perioder. En målning i Edebo kyrka i Uppland, som kan dateras till 1514, antyder till och med att vihuelan uppträtt i Sverige redan i början på 1500-talet. Dessvärre är den ikonografiska dokumentationen av tveksamt bevisvärde om den inte kan understödjas av andra fakta. Mest sannolikt är att konstnären, som framställde målningen i Edebo kyrka, hämtat sin förlaga utomlands. Trots detta är målningen intressant som en mycket tidig avbildning av vihuelan. Edebo-instrumentets lock har vihuelans karakteristiska inläggningar, men det finns andra detaljer som skiljer: Avsaknaden av ett ljudhål, den bakåtböjda skruvlådan och det faktum att strängarna är fästade vid den undre delen av locket och inte vid ett stall. Den bakåtböjda skruvlådan är emellertid inte unik för Edebo-instrumentet. Samma konstruktion visar den berömda bilden av Marcantonio Raimondo föreställande en vihuelaspelande man och som är ungefär samtida med Edebo-målningen.

Vihuelaspelaren från Edebo kyrka i Uppland.
Foto: Svenska RIM-kommittén

1600- och 1700-talen

Vi är tvungna att förflytta oss till 1600-talet för att hitta mer påtagliga bevis för gitarrens närvaro i Sverige. En förteckning över generalguvernören **Gustaf Adam Banérs** (1631-1681) bibliotek upplyser om att han ägde två tryckta gitar-tabulaturer: Antonio Carbonchis "Sonate di Chitarra spagnola" (tryckt 1640) och "Le dodici chitarre spostate" (tryckt 1643). Kanske köpte Banér dessa under sin studieresa till Italien 1650. I samma förteckning nämns också "Diversæ Tabulaturer, Vthi ett stoort Volumen", men huruvida denna notering avser tabulaturer för luta, klaver eller gitarr är osäkert. Under perioden 1652-1654 hade drottning Kristina ett italienskt musiksällskap anställt. Bland musikerna i detta fanns teorbisten och gitarristen **Angiol Michele Bartolotti** samt sångaren, lutenisten och gitarristen **Pietro Francesco Reggio**. Bartolotti dedicerade för övrigt sin "Secondo Libro di Chitarra..." till "alla real' maestà della Regina di Sveticia". **Johan Ekeblad**, hovman hos Kristina, skrev i ett brev från Stockholm 1662 att han ville ha sin gitarr sig tillskickad, men att fodralet var alltför skadat. Vid änkedrottning Hedvig Eleonoras hov fanns en gitarrlärare vid namn **Jean l'anis** anställd mellan november 1671 och mars 1673. Han undervisade prinsessorna Magdalena Sibylla och Juliana på gitarr och eleverna fick var sin "Chitarbook", värd åtta daler silvermynt. I december 1671 fick **Gustav Düben**, hovkapellets ledare, pengar för reparation av en "Quitarr". Änkedrottning **Hedvig Eleonora** ägde också en tabulaturbok, som kan vara identisk med en som är bevarad i Stifts- och landsbiblioteket i Skara (Katedralskolans musiksamling 493b, nr 31). Denna handskrift är i huvudsak anlagd av Gustav Düben 1659 och i densamma finns ett antal satsar noterade i gitar-tabulatur, kanske av Jean l'anis.

En betydelsefull samling musik för den femkoriga gitarren, både i tryck och i handskrift, är bevarad i den s k Finspong-samlingen i Norrköpings stadsbibliotek. I denna samling finns t ex ett unikt exemplar av Rémy Médards "Pièces de guitarre" (1676) liksom två handskrifter (Finspong 9096:2 och 9096:14) med en stark anknytning till Médard. En av handskrifterna kan möjligen vara en autograf. Handskrifterna innehåller musik av Médard och Francesco Corbetta. De bör ha nedtecknats före 1680 eftersom de innehåller transkriptioner från Lullys opera "Proserpine", som hade premiär detta år. Dessa tabulaturböcker för gitarr tillhörde de Geer-familjen på Finspångs slott och i en av dem finns signaturen "LdG" som kan tolkas som Laurens eller, mer sannolikt, **Louis de Geer** (1655-1691). Någon av dessa kan ha skaffat tabulaturerna i Paris och kanske även fått undervisning av Médard själv.

Gitarren i Sverige

En annan intressant handskrift, som innehåller åtta sidor med gitarrtabulatur är bevarad i Stifts- och landsbiblioteket i Skara (Katedralskolans musiksamling 468). På det första bladet är antecknat: "Hedevig Mörner Commence a jouer sur la Gittare chez Mons: Bocthage dans le mois de Novembre l'an 1692, sur la recommendation de son fidel serviteur Ekeblad". Därmed har vi en klar proveniens och datering av handskriften, men tyvärr har det inte gått att identifiera läraren, herr Bocthage, som kanske är upphovsman till sidorna med gitarrtabulatur i handskriften. *Hedvig Mörner* (1672-1753) var hovdam och gifte sig i april 1692 med Clas Ekeblad, för övrigt son till den ovan nämnde Johan Ekeblad. Handskriften innehåller huvudsakligen fransk musik för gitarr. Från Eriksbergs slott härstammar en gitarrtabulaturhandskrift, som numera finns i Riksarkivet (Eriksbergsarkivet, Manuskript- och avskriftsamlingen 52 C). Den kan sannolikt dateras till slutet av 1600-talet och tycks vara av svenskt ursprung även om många titlar är skrivna på franska. Noteringen är ofullständig och tycks vara framställd av en amatör. För 1600-talets del kan slutligen nämnas att i boupp-teckningen 1692 efter sångaren i hovkapellet, *Nicolaus Olai Hiller*, finns bland andra instrument en "Chitar", värd åtta daler kopparmynt.

Från 1700-talet har vi mycket sparsam information om gitarrens användning i Sverige. Instrumentet tycks också ha genomlidit en nedgångsperiod på kontinenten, även om vi måste konstatera att mycket litet forskning har ägnats denna period i gitarrens historia. I en försäljningskungörelse i Stockholmske Post Tidningar år 1727 heter det: "Gifwes härmed tillkänna at hos Manufacturisten Herr Lucas von Beda, som bor på Normalm wid begynnelsen af Nya Kongsholms bron finnas åtskillige Musicaliske Instrumenter til kiöps såsom: Clavicordier, ClaveCimbaler, Spinetter, Regaler, Pandorer, Chitarrer, Zitrincher... samt ett partij åtskillige Musicaliske Compositioner". Från några boupp-teckningar m m finns några noteringar, t ex i en daterad 1714 efter arkitekten Hans Palm i Göteborg. Här kan vi hitta några instrument: ett "Claver" och en "Chitar". En ytterligare gitarr är nämnd i en boupp-teckning från 1789. Dessutom har vi ett par i Sverige bevarade gitarrer från 1700-talet, dels en av Joachim Tielke, daterad 1704 och dels en av Josef Benedit, daterad 1783. Det finns också noteringar om en svensktillverkad gitarr från detta sekel. Den skall ha byggts av *Sven (Sueno) Beckman* i Stockholm 1757. Kroppen var tillverkad av sköldpaddskal och den hade en skulpterad skruvlåda. Instrumentet hade en gång tillhört drottning Lovisa Ulrika och såldes vid Christian Hammer-auktionen i Hamburg 1892. Var den befinner sig idag är ej känt. Ett av de få tillfällen när gitarren nämns i samband med konserter på 1700-talet är då Giordani, Inverardi och Folchini spelade i Stockholm den 19 juli 1798. De framförde då bl a ett divertissement för viola englese, luta och gitarr. Giacomo Merchis gitarrskola "Le Guide des Ecoliers..." från 1700-talet finns också bevarad i Musikmuseet, men huruvida den har använts här är ej känt.

Under slutet av 1700- och det begynnande 1800-talet rådde stor förvirring beträffande gitarrens, lutans och cisterns terminologi. Det svenska ordet "cittra" användes i många fall synonymt med gitarr eller luta. Många gånger är det svårt att avgöra vilket instrument som faktiskt avses. Ytterligare förvirring inträder när den sk "svenska lutan" inträder på scenen i slutet av 1700-talet. Detta för Sverige unika knäppinstrument utvecklades från cistern, men fick lutans form. Den var dock enkelbesträngad med tarm- och överspunnna strängar och hade en annorlunda stämning. Notationen var mycket lik gitarrens. Den svenska lutans blomstringsperiod infaller under perioden 1790-1820 och den var ett mycket uppskattat instrument. Kanske bidrog den till att det pånyttfödda intresset för gitarren fördröjdes i Sverige åtminstone ett årtionde. En annan orsak kan också ha varit det importförbud som rådde 1756-1816 beträffande musikinstrument. Årstafrun, Märta Helena Reenstierna berättar i sin dagbok den 11 november 1798 om ett besök hos "Fabriqueur" Buckt och citatet illustrerar till en del problematiken med terminologin:

Vi spisade där till middag och afton tillika med Capit: Rönngren och Dess Syster, en Lieut: Björnberg samt en herre vid namn Anker, hvilken sistnämnde samt 2ne af Mamsellerna Buckt om eftermiddagen roade oss med musique på Clavér, Viol och Zittra.

"Zittran" i detta sammanhang avser troligen den svenska lutan eftersom "Anker" sannolikt är identisk med den mest betydande företrädaren för den svenska lutan: Johan Vilhelm Ankar. Carl Envallsson försöker i sitt "Svenskt musikalskt lexikon" från 1802 att bringa viss reda bland begreppen "cittra" och "gitarr".

1800-talets första decennier

Även om den svenska lutan dominerade bland knäppinstrumenten under 1800-talets första decennier så banades sakteliga väg för gitarren. Den mest berömde byggaren av svenska lutor, *Matthias Peter Kraft*, tillverkade en gitarr år 1800. Följande år salufördes Trille Labarres "Nouvelle méthode pour la guitare" i Dagligt Allehanda och några år senare, 1804, introducerades den tyska översättningen av Charles Doisy "Principes généraux de la guitare". Vi har också ett antal äldre gitarrskolor (av Henry, Phillis och Ferandiere) bevarade i Musikmuseet, men vi kan inte med bestämdhet säga att de har använts i Sverige. 1809 annonserade Musikaliska Magazinet "Åtskillige methoder och Exercicer för Violin, Fortepiano, Guitarre etc". Följande år annonserades om en "Vollständige Anleitung die Guitarre zu erlernen" och 1811 finns också en "Guitarre-Schule" bland musikalcutbudet. 1812 målade hertigen av Piennes vid ett besök på Löfstads slott en akvarell som visar honom tillsammans med Carl Fredrik och Sofie Piper. Carl Fredrik avbildas med en gitarr i famnen. En annan interiör kan vi finna i Malla

Gitarren i Sverige

Montgomery-Silfverstolpes memoarer från perioden 1815-1816:

Grefve Gösta Lewenhaupt var vid Kafllås, sjöng behagligt och spelade gitarr. Hans spanska och italienska visor förtjuste Malla. Hon bodde i ett rum bredvid förmaket och vaknade och somnade ofta vid hans musik.

1815 nämner Musikaliska Magazinet i sin katalog nyinkommen musik för gitarr av "Carulli, Molino, Gänsbacher, Harder, Bortolazzi och Kargl" och följande år utannonseras Francesco Molinos "Méthode pour la Guitarre" och Carullis "Guitarre-Schule". **Lorents Mollenberg**, som hade varit lärling och arbetat hos Kraft, tillverkade ett fåtal gitarrer varav den äldsta kända kan dateras till 1816. En annan gitarrbyggare, verksam kring 1817, var **Henric Gottlieb Becker**, som troligen är identisk med G Becker från Stralsund. En gitarr från 1814 av den sistnämnde är bevarad i Fryklund-samlingen i Musikmuseet. Gitarrer tillverkades även på landsorten. Ett exempel på en sådan gitarrbyggare är **J Andersson** i Skara av vars hand två gitarrer är bevarade i Skaraborgs länsmuseum. De hör emellertid till perioden 1830-1860. Andersson har tydligen varit en seriös instrumentbyggare eftersom han deltog i Göteborgsutställningen 1862. Annars importerades nog de flesta gitarrerna från utlandet. I min egen samling finns en anonym sex-korig spansk eller portugisisk gitarr från första hälften av 1800-talet, men inget är känt om dess användning i Sverige.

Den första i Sverige tryckta musiken för gitarr gavs ut 1818 av Friedrich Ludwig Fehr och Johan Carl Müller, två invandrade litografer som hade etablerat sig i Stockholm. Detta verk har titeln "Verschiedene Tänze und ein Marsch für die Guitarre..." och musiken var komponerad av **Fredrik Wilhelm Hildebrand** (1785-1830). Hildebrand var född i Tyskland och hade varit elev till Louis Spöhr. Innan Hildebrand kom till Sverige hade han i Tyskland hos C F Peters musikförlag publicerat några samlingar för sång och gitarr samt en fantasia för sologitarr. Han snställdes som violinist vid det svenska hovkapellet 1816 och var mycket aktiv i Stockholms musikliv under 1820-talet. Han publicerade flera verk för gitarr, bl a en samling svenska folkvisor, en "Fantaisie lugubre...", "Six Polonaises pour Violon ou Flûte avec accompagnement de Piano-forte ou Guitarre..." och en pseudotidskrift, "Journal für Guitarre". Han arrangerade också gitarrackompanjemang till flera samlingar med musik av Bernhard Crusell till texter av Esaias Tegnér.

Från 1818 och framåt skedde en betydande ökning av den importerade gitarrmusiken och det annonserades flitigt om gitarrskolor, gitarrer och "Romanska" strängar för gitarr. 1820 års katalog från Östergrens musikhandel innehöll drygt 40 verk för gitarr och sådana förekommer sedan relativt ymnigt i andra kataloger från förläggare, musikaffärer och musiklånebibliotek. Trots detta får man nog inte dra slutsatsen att gitarren var ett vida spritt instrument under 1820-talet och en

liten antydning om detta ger följande samtida beskrivning av den svenske tonsättaren Otu Lindblad:

En vinterafton gick jag förbi ett hus, varifrån musik och sång hördes. Där bodde en musikdirektör Lieber Smidt, som för tillfället hade en collation hos sig. Jag stannade och lyssnade till ljuden, tills jag var nästan genomfrusen. Jag beredde mig tillfälle att få se instrumentet, varpå han spelade - det var en gitarr, ett på den tiden ovanligt instrument - och föresatte mig att under mellanterminen själv förfärdiga mig ett sådant. Detta skedde också. Jag snickrade och hyvlade, tills allt var färdigt till sammanlimning. Av otålighet att snart få det torrt lade jag in pjäsen i bagarugnen, men där var olyckligtvis för varmt: instrumentet förkolnade. O ve, ve, - sorg och bedrövelse!

Carl Wilhelm Böttiger berättar i sina självbiografiska anteckningar om sin vistelse under 1820-talet vid Frötuna herrgård, vid den tiden ägd av friherre Emanuel de Geer. Här musicerades det flitigt och Böttiger skriver:

Baronen själv icke blott sjöng väl men spelade en god violin och var aldrig gladare än när han från Uppsala kunde få ihop en kvartett. De äldsta två dottrarna hade redan hunnit långt på sitt piano och en tredje spelade längre fram gitarr.

Hildebrand var inte den ende aktive gitarristen i Sverige. En annan hette **Jöns Boman** (1798-1849), och han skrev huvudsakligen gitarrackompanjemang till sånger. Den första var en samling av Bellmans "Fredmans Epistlar", tryckt 1826. En samling med åtta duetter för två gitarrer gav Boman ut 1835. Boman får väl räknas till gruppen av dilettanter på gitarr. Hans huvudsakliga sysselsättning var byråkratens: han tjänstgjorde som stadsnotarie i Södertälje och kammar-skrivare i krigsskollegium. Dessutom ägnade han sig åt journalistik, bl a tillsammans med bokhandlaren och kommunisten Per Götrek. Gitarrvirtuosen **Charles de Gaertner** (Carl von Gaertner) framträdde vid en konsert i Göteborg den 15 augusti 1820. Han spelade då "Stor konsert för gitarr af Mauro Giuliani... Duett för gitarr och violin af Carnesi... Fantasie sentimental, komp. och exeqv. af v. Gaertner, stundom utan att bruka högra handen..." Den sistnämnda färdigheten annonserade han också samma år: "han utförde bl a ett solo, stundom utan begagnande av högra handen, och en concertino, vari han blåste med munnen utan instrument, med gitarrackompanjement". Gaertner var dessutom verksam som lärare på gitarr, vilket framgår av hans enda bevarade tryckta musik, "Six Laendlers Pour la Guitare composées et Dediés A Mademoiselle Dorothee de Engeström par son maître..." (c. 1820). Sannolikt är han identisk med den Karl von Gärtner som den 19 mars 1824 för första gången konserterade i Wien, dock utan större framgång. Wien-publiken var bortskämd med virtuoser som Mauro Giuliani och det krävdes mycket för att imponera.

Gaertner hade dedicerat sitt enda verk tryckt i Sverige till sin elev, **Dorothea von Engeström**, gift

Gitarren i Sverige

Stierneld, (1803-1823), och hon kan tjäna som ett exempel på den tidens avnämning av musik för gitarr: en ung kvinna från samhällets övre skikt. Dorotea tycks ha varit en hängiven gitarrist och fick flera verk dedicerade till sig, bl a Hildebrands första tryckta gitarrmusik utgiven i Sverige. Hildebrand skrev dessutom ett musikaliskt epitafium över den tidigt bortgångna Dorotea, den förut nämnda "Fantaisie lugubre sur la mort de Madame la Comtesse Dorothee de Stjerneld née d'Engeström".

Den italienske gitarristen *Joachim Pettoletti* dedicerade också sina "Variations concertans pour Violon et Guitare...", tryckt c. 1823 i Tyskland till Dorotea von Engeström. Av dedikationen framgår att han varit lärare till henne, liksom Gaertner och kanske också Hildebrand. Den 22 april 1822 gav Joachim och brodern *Pietro (Pierre) Pettoletti* en konsert i Göteborg där de framförde en duo concertante för violiner av Kreutzer, variationer för två gitarrer med orkesterackompanjemang av Giuliani och en trio för tre gitarrer av Bernhard Crusell. År 1829, eller möjligen tidigare, flyttade Pietro Pettoletti till Stockholm, möjligen från Köpenhamn där han tillsammans med Joachim hade framfört musik av Giuliani och Carulli vid en konsert 1826. Joachim Pettoletti var vid mitten av 1820-talet verksam som gitarrlärare i Köpenhamn. Till hans elever under denna tid hörde bland andra svensken Carl Bernhard Béen (1805-1841). Pettoletti lät trycka fyra samlingar med musik för gitarr under sitt uppehåll i Stockholm. Den första annonserades på följande sätt den 8 juli 1829:

Från Stentrycket har utkommit och försäljes hemma hos Författaren, samt i Östergrens och Hedboms Musikhandel: Mes Souvenirs, Divertissemens, pour une & pour deux Guitares af P. Pettoletti, som underwisar i Guitarr-spelning och bor i Stockholm, wid Norra Smedjegatan, Huset N:o 2, Quart. S:t Pehr.

"Mes Souvenirs..." var Pettolettis sjätte opus och kort därefter utkom hans sjunde: "Variations pour la Guitarre... dédiées à Monsieur le Baron Uno de Troil, Son Elève". I september samma år utkom ytterligare ett verk: "Six Variations faciles & agréables... Oeuvre 8". Titeln till hans opus nio upplyser oss om att han även konserterat i Stockholm: "Pot-pourri pour la Guitarre... composé & exécuté à son concert à Stockholm en 1829". Följande år gav Joachim och Pietro Pettoletti ytterligare tre konserter i Göteborg. Den första ägde rum den 2 februari och innehöll en variation för två gitarrer av Joachim Pettoletti, en kvartett för röst, piano, gitarr och violin av Moscheles, Giuliani och Mayseder, variationer för gitarr, violin, viola och cello av Paganini och ett divertissement för två gitarrer av Giuliani. Konserten recenserades i Götheborgs Posten några dagar senare: "Bröderna Pettolettis konsert vann allmänt bifall och hade ett ovanligt talrikt auditorium." Den nästa konserten, som var abonnerad, gavs den 11 mars. På programmet stod en uvertyr av Joachim Pettoletti, en violinkonsert av Libon framförd av

Joachim, variationer för gitarr över tema av Carl Michael Bellman, spelade av Pietro, en trio för violin, gitarr och cello av Giuliani och ett potpourri för två gitarrer. Den sista abonnerade konserten gavs den 23 mars och innehöll ett divertissement för två gitarrer, en "Variation sur la Tyrolicenne" (sannolikt ovan nämnda verk av Pietro Pettoletti), "Var. concertants pour violon et guitare par Quiliani [sic]" samt slutligen en kvartett för piano, violin, gitarr och sång. Exakt hur länge Pietro och Joachim Pettoletti stannade i Sverige känner vi inte till, men Pietro flyttade senare till Ryssland där han publicerade många verk. Han dog i S:t Petersburg 1870.

En annan utländsk gitarrist som besökte Sverige var "doktor" *Karl Töpfer* (1791-?). Han hade med viss framgång framträtt i Wien 1817, men Giulianis återkomst samma år innebar att han snabbt försvann från scenen. Töpfer hade också publicerat flera samlingar för gitarr. Den 16 september 1827 gav han en konsert i Göteborg med följande verk på programmet: "Andante och tyska nationalsånger för gitarr, komp. och exeqv. af Töpfer... Andante och rondo för gitarr, komp. och exeqv. af Töpfer... Thema (Nel cor piu non mi sento) med var. för gitarr, komp. och exeqv. af Töpfer, med ackomp. af en annan gitarr; Sista variationerna af denna pjes exeqveras med venstra handen allena...". Även om de flesta gitarrkonserterna säkert hölls i de stora städerna så har sannolikt sådana också förekommit på landsorten. Från Visby berättas 1835 att "K. Kammarmusikus Lemming kom, föregången af en verkningsfull 'blänkare' i tidningen och eröfrade med violin och guitarre publiken på 'en fullstämmig Vocal- och Instrumentalconsert' i källarmästare Unérs sal...". Kammarskrivare August Segerström i Sundsvall annonserade 1841 att han lämnar "grundelig undervisning i sång och på guitarre... och att han säljer 'goda lättspelta Guitarrer med stark ton, som ock Ters-Guitarrer". Segerström anordnar samma år också en "Musikalisk Soirée" i Rådhusalongen där det i programmet bl a heter: "Introduction och Rondo för Guitarre af Kyffver [Küffner?] exekveras af elev." I Sundsvall verkade också A. P. Landins Bok- och Musikhandel och 1841 annonserade denne om sånger med ackompanjemang av gitarr ur Donizettis Kärleksdrycken, solostycken och duetter för gitarr, 'Laura' Vald samling af sångstycken för guitarre". Liknande annonsering förekommer också i Göteborg, Helsingborg, Växjö m fl och sannolikt fanns det möjlighet att få tag i gitarrmusik hos de flesta bok- och musikhandlare i landsorten. Under 1820-talet publicerade den svenske gitarristen *Otto Torp* "Six Laendlers Pour la Guitarre composés et dédiés à Madame Betty Waern Par son Maître". Detta är hans enda kända verk tryckt i Sverige. Torp lämnade Sverige under 1820-talet och etablerade sig i USA. Han omnämns i New York Evening Post den 23 maj 1828 som "Teacher of Spanish guitar and singing, lately arrived from Europe". I sitt nya hemland blev Torp en flitig utgivare och komponerade gitarrackompanjemang till sånger

Gitarren i Sverige

samt skrev några gitarrskolor. Omkring 1829 publicerades i New York hans "Instruction Book for the Spanish Guitar..." Förläggarna Hewitt, Riley, Klemm och Firth & Hall tryckte åtskilliga sånger med Torps gitarrackompanjemang under 1830- och 1840-talen och han vistades på olika adresser i New York 1832-1841.

Frans Fredrik Edvard Brendler (1800-1831) gav endast ut en samling sånger med text av Erik Johan Stagnelius (1827). Samma är förhållandet med **Edward Wilhelm Brandes** (1804-?) från Stockholm, som i sin samling 1829 till eget gitarrackompanjemang använde texter av Esaias Tegnér. Brandes framträdde också vid en konsert i Bloms sal i Göteborg den 13 april 1831. Här framförde han bl a ett "potpourri för gitarr, komp. och exeqv. af Brandes". 1829 gavs också den första gitarrskolan på svenska ut: **J Müllers** "Guitarre-skola eller Anvisning att stämma och Spela Guitarre efter Bornhardts, Carullis, Guileanis [sic], Hapders [sic] et Molinos Methoder". Denna skola var inte mycket mera än en kompilation, men den har en fin litografi med en avbildning av gitarren efter mönster från tidigare österrikiska skolor. **Anton Gustaf Dannström** (?-1839) publicerade 1832 sin "Guitarre-Skola efter Molinos, Carullis och Guillanis [sic] methoder..." och några år senare, 1835, "Polymnia", en samling sånger till gitarrackompanjemang, såväl som en egen samling sånger. I min egen samling finns en handskriven gitarrskola, som kan dateras till ca 1810-1835 och är anlagd av **Johan Åbjörnsson** (1794-1835). 1833 utkom två versioner av Carullis skola, den ena publicerad av A W Möller och den andra av J C Hedbom (ett unikt exemplar av den sistnämnda finns för övrigt i min samling). Båda dessa utgåvor blev framgångsrika och gavs ut i fyra till fem upplagor fram till 1863. Ingen av dessa skolor följde slaviskt Carullis original och man kan till och med hitta musik av Matteo Carcassi i en av dem. Just denna version hade redigerats av **Carl Friedrich Bock** (1800-1841), född i Berlin men från 1829 flöjt- och klarinettspelare i det svenska hovkapellet. Bock arrangerade och publicerade också Johann Strauss "Rosa-Walzer" för flöjt och gitarr. De svenska gitarrspelarna fick vänta ända till början av 1840-talet på en svensk version av Giulianis "Studio per la chitarra" och den trycktes i en andra upplaga i slutet av 1840-talet. Den första "helsvenska" gitarrskolan skrevs av **Carl Johan Grafström** (1820-1892) och trycktes 1857.

Under slutet av 1820-talet och början av 1830-talet annonserades det flitigt i dagstidningarna om gitarrer och strängar till salu. Den inhemska produktionen av gitarrer och strängar var sannolikt fortfarande mycket liten och det mesta fick importeras. 1834 meddelar J C Hedboms musikaffär att man har fått in gitarrer "efter Luigi Legnanis modell", tillverkade av J G Stauffer i Wien. Gitarrerna importerades annars mest från Tyskland (Dresden nämns speciellt), Italien, Danmark och Polen. En del gitarrer köptes naturligtvis också av svenskar som besökte utlandet. Så berättas t ex att lutsångaren Sven Scholanders far, den berömda arkitekten m m Fredrik Wilhelm Scholander, under

1840-talet i Wien inköpte en gitarr tillverkad 1837 av Bernhard Enzensperger. Sven Scholander fick för övrigt överta drottning Viktorias gitarr, ett praktinstrument av Gennaro Fabricatore, byggd i Neapel 1831. 1832 annonseras om gitarrer med mekaniska stämskruvar som ett alternativ till de brukliga träskruvarna. Strängar fick man från Frankrike, men framför allt från Italien, där Ruffini i Rom var huvudleverantören.

1830 - 1850-talen

Det är först på 1830-talet som det sker en kvantitativ ökning av den svenska gitarrmusikutgivningen. Efterfrågan på solomusik tycks inte ha varit särskilt stor och huvuddelen av de tryckta utgåvorna såväl som de bevarade handskrifterna består av sånger till gitarrackompanjemang. Man gav ut samlingar med tidstypiska titlar som "Orphæa", "Melpomene", "Euphrosyne", "Amanda", "Aurore", "Philomèle", "Penelope", "Urania" och "Adina". 1832-1833 kom den periodiska skriften "Necken", utgiven av Jöns Boman. Den följdes av "Lördags-Magasin för Gitarrspelare" 1839, "Bibliothek för Gitarrspelare" 1840 och "Nytt lördags-magasin för Gitarrspelare" 1842. Som synes var alla dessa ganska kortlivade. Liksom på andra håll i Europa var efterfrågan stor på arrangemang ur den tidens populära operor och dessa publicerades ofta alldeles i anslutning till premiärerna på Operan i Stockholm. Claes Lundin berättar följande om en båttur nära Stockholm under det tidiga 1800-talet:

Klockan sex på morgonen steg sällskapet ombord vid Flugmötet, och vid middagstiden hade gummorna kanske knogat ända till Drottningholm, där man steg i land. Under färden var det alltid en af familjefädrarna som skötte rodet. An af ungherrarna hade gitarr med sig för att beledsaga sången, ty sång måste det alltid vara ombord, och ungdomen lät höra fina bitar, icke folkvisor och sådant där, utan stycken ur operor, ur *Den Stumma eller Fra Diavolo och hvad för öfrigt var nytt på 1830-talet*.

Gitarren betraktades inte som ett seriöst musikinstrument och det framgår klart av ett uttalande från Kungl Musikaliska Akademien 1838. Musikdirektören vid Södra skånska infanteriregementet **Bengt Berckenmeijer** (1807-1845) hade 1833 publicerat en samling "Tolf Sångstycken med accompagnement af Guitarre", som han 1838 skickade till Kungl Musikaliska Akademien för bedömning. Akademien fann att

hvad Sångerna beträffar, det i dem förekommande accompagnementet bestå af ett Instrument, Gitarren, som endast vore användbart i mindre kammarmusik, mestadels till förnöjelse för isolerade personer, samt hvars bruk och behandling ej heller hör till Akademiens yrken, eller ingår inom dess granskningskrets.

För Kungl Musikaliska Akademien presenterade några år tidigare, 1835, snickaren **Johan Lillius** en innovation: gitarrstämskruvar med stjärnhjul. Av beskriv-

Gitarren i Sverige

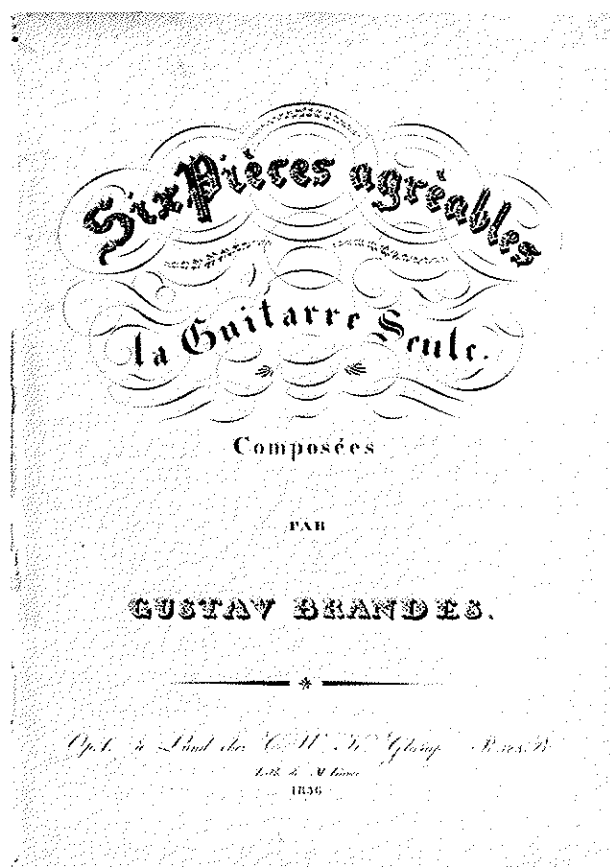
ningen att döma rörde det sig om samma typ av stämme-mekanism som vi finner på dagens gitarrer och dessa hade redan introducerats omkring 1810. Lillius skruvar var monterade på en gitarr tillverkad av gesällen *Lämmqvist*.

Även om den svenska utgivning av musik för gitarr var av väsentligt lägre kvalitet och musikaliskt intresse än den kontinentala repertoaren kan vi knappast dra slutsatsen att de svenska gitarristerna nöjde sig med den inhemska produktionen. Mycket musik importerades och ett gott exempel på detta är samlingen från Skottorps slott som nu befinner sig i min ägo. Den kan kasta litet ljus över vad som spelades. De svenska trycken i denna samling är relativt få. Bäst representerade är Giuliani med åtta verk, Carulli med fyra, Carcassi och de Call med två var. Övriga kompositörer i samlingen är de Bobrowicz Bornhardt, Diabelli, Fürstenaу, Hünten, Kapeller, Joseph och Konradin Kreutzer, Küffner, Legnani, Mertz, Molino, Neuland, Joachim Pettoletti, de Stoll och Johann Strauss Vater. Samlingen visar också på den varierade användningen av gitarren: som soloinstrument, som ensembleinstrument (duos och kvartetter) och som ackompanjemangsinstrument. Den tidigare nämnde Carl Bernhard Béen har sannolikt varit ägare till åtskilliga av dessa verk. Några av dem innehåller också hans namnteckning.

En annan gitarrist av viss betydelse, *Johan Jakob (Jean) Nagel* (1807-1885), framträdde på den musikaliska scenen i Sverige under 1830-talet. Han var född i Mähren och hade varit elev till Niccolò Paganini. Framför allt var han violinist och var anställd som sådan i hovkapellet från 1830. Under perioden 1830-1870 publicerade han åtskilliga samlingar av musik för gitarr: solostycken, duos, sångackompanjemang samt supplement till sjunde och åttonde upplagorna av Carullis gitarrskola. Från början av 1852 undervisade han också prins Gustaf på gitarr. Nagels verk för gitarr är inte särskilt intressanta ur musikalisk synpunkt och detsamma måste nog tyvärr sägas om det mesta som skrevs för gitarren i Sverige under denna period. Ett undantag är kanske *Gustav Brandes* (1798-?) samling för sologitarr, "Six pièces agréables...", som gavs ut i Lund 1836. Detta var också Brandes enda tryckta opus, men det innehåller några små trevliga stycken med avsevärt högre ambitioner än vad den svenska gitarrrepertoaren i övrigt kunde uppvisa. Brandes spelade cello i hovkapellet mellan 1816 och 1818 och blev senare musikdirektör vid Norra skånska infanteriregementet. Den tidigare nämnde Anton Gustaf Dannströms bror, *Johan Isidor Dannström* (1812-1897), var en uppburd sångare och sånglärare, men publicerade också några sånger till gitarr under 1830- och 1840-talen. *Herman Wilhelm Neupert* var musiklärare i Stockholm och komponerade några solostycken för gitarr mellan 1835 och 1838. 1834 trycktes "Runesvärdet" med ackompanjemang av pianoforte eller gitarr, ett förslag till svensk nationalsång av *Per Erik Svedbom* (1811-1857). Ett manuskript, daterat 1829, av Svedbom innehållande gitarrackompanjemang till en

dikt av Esaias Tegnér är bevarat i Kungl Musikaliska Akademiens bibliotek. Den 10 september 1833 gav *Cedergren* konsert i Göteborg med följande program:

- 1) Thema med var. för luta af Ankar.
- 2) Aria ur Hvita Frun af Boildieu, för gitarr.
- 3) Tyrolervalsen för gitarr med var.
- 4) Barcaroller ur op. Maria af Herold, för luta.
- 5) Norrland, ackomp. för gitarr.
- 6) Romansen Axel af Tegnér, för luta.
- 7) Tyrolervalsen med var. af Ankar för luta.
- 8) Romans ur Folke Birgersson af Dalayrac, för luta.
- 9) Recit. och aria ur Tancred af Rossini för gitarr.
- 10) La Sentinelle för luta.
- 11) Aria för luta af Hildebrand.
- 12) Schweizarnes hemsjuka för luta. Biljetter à 1 rdr rgs.

Titelblad till "Six Pièces agréables..." av Gustav Brandes (1836)

Som synes förekom den svenska lutan fortfarande på repertoaren under tidigt 1830-tal, men denna notis får nog snarare ses som ett undantag än regel. Konsertgivaren Cedergrens identitet är hölj i dunkel.

Under 1830-talet började en lovande ung gitarrist sin karriär. Han namn var *Oscar Ahnfelt* (1813-1882). Han hade spelat gitarr från sin ungdom och studerade musik i Stockholm. Här verkade han också en tid som musiklärare. I Dagligt Allehanda fanns följande annons införd 1841:

Gitarren i Sverige

Sång- och Guitarr-Institut.

Då Gitarren i andra civiliserade länder blifvit så allmänt hyllad, att den till och med i sjelfva Paris gjort ett lysande inträde i Konsertsalen, och då den numera, genom musikus Ahnfelts och Fabrikör Sellings gemensamma bemödanden vunnit en betydlig förbättring, så bör man hoppas att den äfven hos oss skall vinna framgång, oaktat åtskillige konstnärer vilja fränkänna den alla egenskaper af soloinstrument, hvilket endast torde bevisa, att de icke gjort sig förtrolige med instrumentets resurser. Jag tror mig derföre gå mångens önskan till mötes, då jag med Sång-Institutet förenar ett dylikt för Guitarrspelning. Vid undervisning på nämnda instrument ämnar jag använda en af mig upplunnen method, hvariegenom flere Elever på samma tid kunna begagna lektionerne och följaktligen för ett betydligt billigare pris. Hr. Ahnfelt har benäget åtagit sig ledningen af Guitarr-undervisningen, sedan de första grunderna äro inhämtade. Quartalsafgiften, som erlägges vid undervisningens början är: för sång och Guitarr 13 Rdr 16 sk., för sång ensamt 8 Rdr. och för Guitarr ensamt 10 Rdr. allt banko. Lektionstimmerna äro 6 hvarje vecka, neml. 4 för Sång och 2 för Guitarr. De som önskar bevista lektionerne, behagade anmäla sig före den 5 nästkommande Januari då Quartalet tager sin början.

Stockholm i December 1841.

C.J. Cronhamn.

N:o 33 Regeringsgatan, 2 tr upp.

Träffas alla förmidd. till kl. 11.

Den förbättrade gitarren som nämns i annonsen avser troligen en med 10 strängar och det förekom senare diskussion om det var Ahnfelt eller musikinstrumentmakaren *O T Selling* som hade uppfunnit denna konstruktion. Vare med detta hur som helst, den 10-strängade gitarren var i själva verket inte alls någon ny uppfinning eftersom den s k "decacorde" redan 1826 hade presenterats av Carulli och René Lacote. Ahnfelt-Selling-gitarren skiljer sig framför allt från decacorden i konstruktionen av skruvlådan. Ahnfelts gitarr är för övrigt bevarad i Musikmuseet. Ahnfelt hade gjort sig känd som en utmärkt gitarrist och gav konserter både i Stockholm och i övriga landet. I sällskap med den ovannämnde gitarristen Gustav Brandes gjorde han bl a en konsertturné genom Skåne och Blekinge. I Aftonbladet den 24 april 1850 var följande annons införd:

Med benäget biträde gifver undertecknad,

Thorsdagen den 25 April,

i Stora Frimuraresalen (å Riddarholmen)

En Musikalisk Soirée.

Program:

Första Afdelningen:

1:o Fantasie Concertante öfver motiver ur "La Somnambula" för Guitarre, komp. af Mertz, med Pianoackompagnement, utföres af undertecknad.

2:o Elegie af Ernst för Violin, med Pianoackompagnement, utföres af Herr Wittig.

3:o Nocturnes för Guitarre af Mertz, utföres af undertecknad

4:o Recitativ och aria för Bariton ur Davids 51:sta Psalm, komp. af Felix Mendelssohn-Bartholdy, med Pianoackompagnement, sjunges af en Musikälskare

Andra Afdelningen:

5:o Grand duo concertante för flöjt och Guitarre af Giuliani (1:sta Allegro och Andante), utföres af Hr Braun och undertecknad.

6:o Fantasie och Bravour-variationer öfver ett Italienskt Thema. Solo för Pedalharpa, komp. och utföres af Hr Pratté.

7:o Introduction & Variations brillantes öfver ett Thema af Himmel, komp. för Guitarre med Pianoackompagnement af Neuland, utföres af undertecknad.

Biljetter, å 1 Rdr banko st., äro att tillgå i Bok- och Musikhandeln hos Herrar Bergegren vid Drottninggatan, Rylander & Komp. vid Malmstorgsgatan, i Holmbergska Bokhandeln vid Stora Nygatan, hos konditor Sjögren vid Hornsgatan, hemma hos undertecknad, boende i huset No 22 vid Köpmangatan, 3 tr. upp. samt vid ingången till Soiréen, som börjas kl. $\frac{1}{2}$ 3 e.m.

O. AHNFELT

Ovanstående konsert recenserades i Aftonbladet den 27 april. Recensenten tyckte att "Hr A. exeqverade sina gitarrnummer med precision och vacker ton...". Under 1840-talet blev Ahnfelt alltmera engagerad i väckelserörelsen och övergick så småningom att bli en farande predikant. Detta innebar också att han övergav sin lovande karriär som gitarrist. Från 1850 gav han också ut sin samling "Andeliga sånger" med ackompagnemang för piano eller gitarr som blev oerhört populär och som har tryckts i mer än 60 upplagor.

En släkting till den ovannämnde ledaren för sång- och gitarrinstitutet var kanske *Johan Petter Cronhamn* (1803-1875) som enligt egen utsago hade arrangerat 1000 sånger för gitarr. Mycket litet av denna imponerande produktion synes vara bevarad. Strödda samlingar, huvudsakligen för sång och gitarr gavs ut av *Johan Fredrik Berwald*, *A Colberg*, *Lars Gustaf Collin*, *Adolf Drakenberg*, *Erik Gustaf Geijer*, *Otto Lindblad*, *C R Norelius*, *Andreas Randel*, *George Stephens*, *Carl Erik Södling*, *Olof Wilhelm Uddén*, *Carl Johan Warell* och *Gunnar Wennerberg*. Få av de nämnda publicerade mera än en samling. Alla dessa tryck visar emellertid att det fanns en marknad för gitarrmusik i Sverige under första hälften av 1800-talet. Nästan 200 verk trycktes under perioden 1818-1860. I Kungl Musikaliska Akademiens bibliotek, Musikmuseet och i min egen samling finns också åtskilliga handskrifter, huvudsakligen sånger till gitarrackompanjemang.

Utarken i Sverige inföll den gitarrackompanjemang för gitarren i Sverige under 1830- och 1840-talen. Följande retrospektiva beskrivning kan vi finna i Svensk musiköfning från 1882:

Hvilken af oss, som lefde för 40 å 50 år sedan, minnes icke hur gitarren då var ett mycket populärt instrument? Inom de flesta familjer, der musik öfvades, fans

Gitarren i Sverige

merendels en gitarr, och knapt gafs det väl då i hufvudstaden ett café eller en restauration af bättre kvalitet, som icke var försedd med ett dylikt instrument till gästernas förströelse. Hade några glada ungdomar samlat sig till ett muntert lag inomhus, eller hade man begifvit sig på utflygter i den sköna naturen en vacker sommardag, skulle gitarren gerna vara med. Fordringarna på mästerskap hos amatörerna voro då ej så stora, som de i allmänhet nu äro, och man nöjde sig med små enkla, melodiska sångstycken. Man lefde i romansernas och visans tid, men der var poesi i sången: Söderns sångarfif hade flyttat upp till Norden! Huru många sköna melodier, skapade af Crusell, af Nordblom, af Geijer, af A. f. Lindblad, förutom många andra, såväl inhemska som utländska kompositörer, och arrangerade för gitarraccompaniment af en Cronhamn, en Hildebrand m. fl. buros icke då af ungdomliga röster kring land och rike! Efter att under decennier hafva åtnjutit äran av denna stora popularitet, började dock gitarren komma ur modet. Nu återfinner man honom blott här och der i antiqvitetsbodarna eller som en vacker skylt i musikhandlarnas fönster.

Det minskade intresset för gitarren innebar naturligtvis att många instrument snabbt fick skatta åt förgängelsen. En hel del finns bevarade i muséer och i privata samlingar, men vi saknar riktig överblick över vad som finns kvar. I min egen samling finns, förutom den tidigare nämnda sex-koriga gitarren ytterligare två, båda anonyma, som möjligen kan dateras till 1830-1850-talen. Den ena av dem är intressant så tillvida att den kan knytas till en bestämd person. Den tillhörde nämligen i slutet av 1800-talet fyrmästaren Johan August Sandblom (1844-?) på Grönskär utanför Sandhamn.

Slutligen vill jag nämna två betydande samlingar av gitarrmusik i Sverige även om deras kompilering hör till 1900-talet. Dessa förvaras nu i Kungl Musikaliska Akademiens bibliotek, som vid sidan av Det Kongelige Bibliothek i Köpenhamn, har en av de största och finaste samlingarna av gitarrmusik i världen. *Carl Oscar Boije af Gennäs* (1849-1923) samling består av över 1000 nummer. Här kan man bl a finna 126 verk av Giuliani, 53 av Sor och inte mindre än 37 autografer av Mertz. Andra gitarrkompositörer som är väl representerade i denna samling är Aguado, Carcassi, Legnani, Matiegka och Zani di Ferranti. *Daniel Fryklunds* (1879-1965) samling består av inte mindre än 900 instrument, noter, musikkonserter, program, affischer, bilder och ca 10 000 autografer och brev. Bland instrumenten finns flera gitarrer och ett par särskilt fina lyra-gitarrer. Samlingen av gitarrmusik är stor och speciellt väl representerade i den är franska sånger med gitarrackompanjemang från slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. Bland skrifterna finns några av Sor och Giulio Regondi. En hel del av den musik som ingår i samlingarna har naturligtvis de båda samlarna köpt utomlands, men säkert har en del även använts i Sverige.

LITTERATUR

- Anrep-Nordin, B:* Musikaliska sällskapet i Visby 1815-1915. Visby 1916.
- Berg, Wilhelm:* Bidrag till musikens historia i Göteborg 1754-1892. Första delen. Göteborg 1914.
- Bergman, Leif:* Sven Scholander - Ett porträtt av vår förste moderne trubadur. Sumlen 1977 s. 125ff.
- Boivie, Hedvig:* Några svenska lut- och fiolmakare under 1700-talet. Fataburen 1921 s. 51ff.
- Bredvad-Jensen, Clas:* Solistiskt gitarrspel i Sverige. Opublicerad uppsats. Lunds universitet 1972.
- Böttiger, Carl Wilhelm:* Självbiografiska anteckningar från skolan och studentlivet. Uppsala 1961.
- Davidsson, Åke:* "Dulle Banérens" musiksamling. Svensk tidskrift för musikforskning 1953 s. 152ff.
- Eliäson, Åke, & Norlind, Tobias:* Tegnér i musiken. Lund 1946.
- [Fryklund, Daniel]:* Collection Fryklund 1949. Hälsingborg 1949.
- Fryklund, Daniel:* Bidrag till gitarristiken, Svensk tidskrift för musikforskning 1931 s. 1ff.
- Giertz, Martin:* Den klassiska gitarren. Instrumentet, musiken, mästarerna. Stockholm 1979.
- Helenius-Öberg, Eva:* Svenskt instrumentmakeri 1720-1800. En preliminär översikt. Svensk tidskrift för musikforskning 1977 s. 5ff.
- Hellwig, Günther:* Joachim Tielke. Ein Hamburger Lauten- und Violenmacher der Barockzeit. Frankfurt am Main 1980.
- Kjellberg, Erik:* Kungliga musiker i Sverige under stormaktstiden. Studier kring deras organisation, verksamheter och status ca 1620-ca 1720. Uppsala 1979.
- Lundin Claës:* En gammal stockholmares minnen. 1. Stockholm 1904.
- Lövgren, Oscar:* Oscar Ahnfelt. Sångare och folkväckare i brytningstid. Stockholm 1966.
- Montgomery-Silfverstolpe, Malla:* Memoarer. Andra delen. 1804-1819. Stockholm 1914.
- Nerman, Ture:* Otto Lindblad - ett sångaröde. Uppsala 1930.
- Norlind, Tobias, & Trobäck, Emil:* Kungl hovkapellets historia 1526-1926. Stockholm 1926.
- Ozolins, Berit:* Musiknotiser i bouppteckningar åren 1690-1854. Arkivstudier inför en undersökning om Göteborgs musikhistoria. Opublicerad uppsats. Göteborgs universitet 1970.
- Powrozniak, Josef:* Die Gitarre in Russland, Gitarre + Laute 1979. Nr 6, s. 18ff.
- Rudén, Jan Olof:* Music in Tablature. A Thematic Index with Source Descriptions of Music in Tablature Notation in Sweden. Stockholm 1981.
- Scharl, Elisabeth:* Die Gitarre in Wien um 1800. Otryckt avhandling. Hochschule für Musik und darstellende Kunst in Wien, 1982.
- Scholander, Sven:* Visan, lutan och jag. Stockholm 1933.
- Sparr, Kenneth:* En samling äldre gitarrmusik från Skottorps slott. Gitarr och luta (1989, nr 1) s. 9ff.
- Sparr, Kenneth:* Om svenska gitarrskolor och instrumentmakare. Gitarren i Sverige under tidigt 1800-tal. Gitarr och Luta (1988, nr 3) s. 46ff.
- Sparr, Kenneth:* Musik för gitarr utgiven i Sverige 1800-1860. Svenskt musikhistoriskt arkiv Bulletin 24. Stockholm 1989 s. 20ff.
- Sparr, Kenneth:* The Guitar in Sweden to the mid 19th Century. Soundboard XVII, No 1, 1990 s. 16ff.

Gitarren i Sverige

Sundström, Einar: Notiser om drottning Kristinas italienska musiker, Svensk tidskrift för musikkforskning 1961 s. 302ff.
 Torpp Larsson, Jytte & Danner, Peter: Catalogue of the Rischel and Birket-Smith Collection of Guitar Music in The Royal Library of Copenhagen. Columbus 1989.

Vi äro musikanter alltifrån Skaraborg - studier i västgötsk musikhistoria. Skara 1983.

Wiberg, Albert: Stockholms första musikhandel. Svensk tidskrift för musikkforskning 1943 s. 7ff.

Vretblad, Patrik: Konsertlivet i Stockholm under 1700-talet. Stockholm 1918.

The image displays several pages of musical notation for guitar. The notation is arranged in two columns. The left column contains a piece titled "Polonaise" (No. 5) and another titled "Vals" (No. 4). The right column contains a piece titled "Marcia" (No. 3). Each piece is written on multiple staves, showing both the melodic line and the guitar accompaniment. The notation includes various musical symbols such as clefs, time signatures, notes, rests, and dynamic markings. The word "Guitare" is written vertically on the left side of the first page of each column.

Polonaise, Vals och början av Marcia ur Gustav Brandes "Six Pièces agréables..."